

Na ceste z chudoby a sociálneho vylúčenia? Dostupnosť pitnej vody v rómskych komunitách na východnom Slovensku

Alena ROCHOVSKÁ, Marcel HORŇÁK, Richard HLUŠKO

On the way from poverty and social exclusion? Access to drinking water in Roma communities in eastern Slovakia

Abstract: Access to fresh water and sanity represent elementary human rights leading to a healthy life and high life quality. Among other features of social exclusion, poor access to basic infrastructure such as drinking water pipelines and public sewage systems may adversely affect human health and cause high risk of epidemics related to poor hygienic conditions. Not surprisingly, communities with low hygienic conditions and poor access to drinking water are often at high risk of spreading Covid-19. In Slovakia, numerous communities of Roma ethnicity have been repeatedly reported to have no or limited access to sewage and drinking water pipeline systems. The principal aim of our paper is to analyse the quality of access to various water sources in Roma communities located in NUTS2 East Slovakia consisting of Prešov and Košice Self-Governing Regions. Our ambition is to show how the level of spatial segregation of Roma communities affects the quality of access to healthy water sources. The database used in the paper allows covering regional and partly also local territorial levels of scope. Specifically, we attempt to show the conditions in the most segregated Roma communities located apart from built-up areas of municipalities with generally poor access to drinking water.

Keywords: access to drinking water, social exclusion, Roma communities, infrastructure

Úvod

„Každé umývanie rúk má trvať 40 – 60 sekúnd, ruky je potrebné navlhčiť teplou vodou a dostatočným množstvom mydla. Po umytí je treba si ruky opláchnuť vodou a dôkladne utrieť jednorazovou utierkou alebo čistým uterákom...“. Takýto, pomerne detailný návod ako znížiť riziko nakazenia sa koronavírusom uvádza na svojej internetovej stránke Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky, keďže podobne ako v mnohých ďalších krajinách po celom svete prežívame krízové obdobie pandémie COVID-19. Média nás takmer denne upozorňujú na dôležitosť dodržiavania základných hygienických opatrení, najmä na dôkladné umývanie rúk, ktorým je možné zabrániť šíreniu respiračných ochorení, ku ktorým patrí aj COVID-19. Mať k dispozícii vodu je primárnou podmienkou dodržiavať stanovené opatrenia. A hoci prístup k bezpečnej pitnej vode patrí medzi základné ľudské práva a pre väčšinu slovenských domácností je už v dnešnej dobe samozrejmosťou, pre obyvateľov mnohých marginalizovaných rómskych komunít (MRK) je pitná voda stále nedostupná.

Pandémia priniesla do života mnohých slovenských domácností strach o zdravie a ekonomickú neistotu. V rómskych domácnostiach zo sociálne vylúčených komunít s nízkou kvalitou bývania, vysokou koncentráciou ľudí, v osadách bez vodovodov a kanalizácie sú možnosti chrániť sa pred vírusom veľmi limitované. Vo vylúčených komunitách sa epidémie objavujú častejšie ako medzi bežnou populáciou, týka sa to najmä chorôb súvisiacich s úrovňou hygieny alebo kontamináciou vody používanej v domácnosti. V osadách je nereálne dodržiavanie domácej karantény nakazených ľudí, v domácnostiach, kde žije v jednej miestnosti často viac ako desať ľudí, je izolácia nemožná. Epidémia koronavírusu predstavuje pre vylúčené komunity obrovské riziko.

Celkový počet obyvateľov koncentrovaných v rómskych osadách sa na základe mapovania v roku 2013 (Mušinka et al. 2014) odhadoval na viac ako 200 000 ľudí, ostatní Rómovia žili mimo koncentrácií (v rozptyle). Podľa dát z uvedeného zdroja bol na základe pripísanej etnicity odhadovaný počet Rómov, ktorí žijú v rozptyle 187 305, počet Rómov žijúcich v osídleniach vo vnútri obce 46 496, žijúcich v osídleniach na okraji obce 95 020 a žijúcich v segregovaných osídleniach 73 920. Dáta z verzie Atlasu rómskych komunit (MV SR 2019) zverejnenej v čase písania tohto príspevku síce neumožňujú presnú kalkuláciu počtu rómskych obyvateľov podľa prístupu k zdrojom vody pre domácnosť, skôr zverejnená práca Filčák et al. (2020) však naznačuje, že približne 76 % ľudí v koncentrovaných sídlach (na okraji obce a v segregovaných lokalitách) má k dispozícii verejný vodovod a iba 59 % ho však môže skutočne použiť. Na Slovensku sú desiatky obcí, ktorých obyvatelia sú bez prístupu k pitnej vode zo sietí verejných vodovodov (Filčák et al. 2020). Autori vo svojej štúdii popisujú rôzne príklady, ako ľudia v rómskych osadách riešia problém s nedostatkom zásobovania vodou a čistením odpadových vôd: „V lepšom prípade je to centrálny kohútik s vodou pre celú osadu a provizórne žumpy. V horšom prípade sú ľudia úplne odpojení od infraštruktúry a spoliehajú sa na toalety bez vody a dostatočnej údržby, využívajú studňu s vodou pre komunitu niekoľkých stoviek ľudí alebo môže byť na mieste aj úplná absencia hygienických zariadení a vodovodná trubka s vodou v zemi“ (Filčák et al. 2020, s. 91). Súčasťou infraštruktúry umožňujúcej hygienickú bezpečnosť je i sieť kanalizácie, resp. spôsob odvádzania odpadovej vody, tejto problematike sa však plánujeme venovať v inej štúdii.

V predložennom príspevku sa zaoberáme problematikou prístupu k vode v dvoch krajoch východného Slovenska, v Prešovskom a Košickom samosprávnom kraji. Príspevok si kladie za cieľ analyzovať kvantitatívne dáta aktualizovaného Atlasu rómskych komunit (MV SR 2019) týkajúce sa prístupu k vode a identifikovať obce/regióny, kde prístup k vode absentuje.

Analýzou chceme hľadať odpovede na niekoľko otázok:

- Aká je situácia v rómskych osídleniach v prístupe k vode?
- Ako sa líši situácia v osídleniach s odlišnou mierou segregácie?
- V ktorých regiónoch, príp. obciach sa v súvislosti s nedostatočnou dostupnosťou hygienicky nezávadnej pitnej vody koncentruje riziko sociálneho vylúčenia rómskych obyvateľov?

Problém prístupu k pitnej vode ako súčasť sociálneho vylúčenia Rómov

Autori mnohých výskumov a štúdií dlhodobo upozorňujú na fakt, že Rómovia na Slovensku patria medzi najchudobnejšie skupiny slovenskej populácie a problémy spojené s chudobou a sociálnym znevýhodnením sa týkajú veľkej časti z nich (Radičová 2001, Filadelfiová a Gerbery 2012, Filadelfiová 2013, Rusnáková a Rochovská 2014, 2016, Rusnáková et al. 2017). Rómska populácia, ako chudobou ohrozená skupina, sa explicitne spomína aj v politických dokumentoch a akčných plánoch SR na potlačanie chudoby, či sociálneho vylúčenia (Úrad vlády SR 2005, MV SR 2012). Podľa Stratégie pre integráciu Rómov do roku 2020 sa pri Rómskom etniku kombinujú viaceré znevýhodnenia: vyskytuje sa u nich chudoba previazaná s demografickými podmienkami, chudoba vytváraná nezamestnanosťou, chudoba zapríčinená vykonávaním nízko kvalifikovanej a nízko platenej práce, či nedostatkom vzdelania a diskrimináciou.

Chudoba má viacrozmernú povahu, nemožno ju redukovať len na materiálny a finančný nedostatok. Room (1995) zdôrazňuje tiež pretrvávajúce chudoby v čase, jej priestorovú koncentráciu sprevádzanú marginalizáciou, závislosť na sociálnom systéme štátu a rozpad tradičných sociálnych inštitúcií, nedostatok zdrojov, v dôsledku ktorých sa jednotlivci stanú chudobnými a postupne sociálne vylúčenými. Sociálne vylúčenie je chápané ako systematický proces marginalizácie, izolácie a oslabovania sociálnych väzieb, ktorý je evidentný na úrovni

jednotlivca, aj na úrovni spoločenských skupín. Exklúzia znamená vylúčenie z participácie na bežnom spôsobe sociálneho života (Strobel 1996). Džambazovič a Gerbery (2005) zdôrazňujú, že sociálne vylúčenie vedie k obmedzeniu možností podieľať sa na živote spoločnosti, k sociálnej izolácii a odtrhnutiu od spoločnosti.

Sprievodným javom sociálneho vylúčenia i chudoby je priestorové vylúčenie. Prejavuje sa zvýšenou koncentráciou vylúčených jednotlivcov a sociálnych skupín v určitých geografických priestoroch, resp. ich vylúčením z určitých priestorov (Džambazovič 2007). Za najviac ohrozenú chudobou, sociálnym vylúčením a diskrimináciou, sa považuje časť rómskej populácie žijúca v segregovaných osadách. Kým integrované a separované osídlenia sú typické prejavmi relatívnej chudoby, segregované osídlenia prejavmi indukujúcimi absolútnu chudobu. Hoci úplne presná definícia pojmu rómska osada neexistuje (Rusnáková a Rochovská 2014, 2016), možno konštatovať, že ide o etnicky homogénne osídlenia, segregované nielen priestorovo, ale i sociálne. Medzi najčastejšími charakteristikami osád autori (Vašečka a Džambazovič 2000, Džambazovič a Jurásková 2002, Radičová et al. 2004, Vaňo a Mészáros 2004, Fildelfiová et al. 2006, Kráľovská 2006 a ďalší) uvádzajú sťažené podmienky pre prístup k základným právam – k vzdelaniu, bývaniu, zdraviu, zamestnaniu, prístupu k službám, primeranému príjmu. Medzi známe problémy obyvateľov rómskych osád patria nekvalitné bývanie spojené s komplikovanými vlastníckymi vzťahmi k pozemkom, horší zdravotný stav v porovnaní s majoritnou populáciou, slabá vzdelanostná úroveň a kvalifikovanosť, v mnohých osadách obmedzený prístup k základnej infraštruktúre (napr. k pitnej vode). Pri obyvateľoch rómskych osád dochádza ku kombinácii viacerých znevýhodnení: vyskytuje sa u nich chudoba vytváraná nezamestnanosťou, chudoba zapríčinená nedostatkom vzdelania či previazaná s demografickými podmienkami a diskrimináciou (Mušinka et al. 2014).

To, že prístup k základnej infraštruktúre a technickej vybavenosti v lokalitách MRK je výrazne nižší ako v ostatnej populácii zdôrazňuje aj komplexný strategický dokument Slovenská republika a ciele udržateľného rozvoja Agendy 2030, reflektujúci okrem iného aj sociálne vylúčenie, chudobu a prístup k pitnej vode v MRK (ŠÚSR 2016). „Znižovanie chudoby a sociálna inklúzia“ a „Dobré zdravie“ sú dvomi zo šiestich priorít, ktoré vychádzajú z cieľov pre udržateľný rozvoj. Vo všeobecnosti sa otázka dobudovania siete verejných vodovodov objavuje v kľúčových vládnych dokumentoch (napr. MŽP SR 2019). S cieľom zlepšiť kvalitu života marginalizovaných rómskych komunit sa dôraz na dobudovanie súvisiacej infraštruktúry objavuje tiež vo viacerých cieľoch Návrhu priorít pre Partnerskú dohodu SR na roky 2021 – 2027 (MIRRI SR 2020).

Jedným z aspektov sociálneho vylúčenia, ktorý je v slovenskom kontexte analyzovaný len okrajovo, je nedostatočný prístup obyvateľov rómskych osídlí k pitnej vode, ktorý priamo ovplyvňuje podmienky bývania, zdravotný stav, výživu, hygienu, školskú dochádzku detí, ako aj celkovú kvalitu života a medziľudských vzťahov (Škobla a Filčák 2014).

Davis a Ryan (2017) upozorňujú na fakt, že mnoho Rómov v celej Európe nemá prístup k primeranej vode a sanitácii, čo je znakom chudoby a sociálnej marginalizácie. Autori uvádzajú ako príklad Rumunsko, kde približne 60 % Rómov žijúcich v segregovaných komunitách nemá prístup k základným službám, podobne asi 70 % rómskych osád v Srbsku je neformálnych a kvôli týmto podmienkam Rómom často chýba prístup k prijateľnej vode a sanitácii. Agentúra Európskej únie pre základné práva uvádza, že každá tretia rómska rodina žije v domove bez vody z vodovodu (European Union Agency for Fundamental Rights 2016).

Pre lepšie zasadenie problematiky prístupu k vode do kontextu sociálneho vylúčenia využijeme klasifikáciu Percy-Smith (2000), ktorá identifikovala sedem dimenzií sociálneho vylúčenia, spolu s prislúchajúcimi indikátormi (tab. 1).

Tab. 1. Dimenzie sociálneho vylúčenia podľa Janie Percy-Smith (2000)

Dimenzia sociálneho vylúčenia	Indikátory
ekonomická	dlhodobá nezamestnanosť príležitostné a nestabilné zamestnanie nepracujúce domácnosti príjmová chudoba
sociálna	rozpad tradičných domácností nechcené tehotenstvá nedospelých bezdomovectvo kriminalita mládeže
politická	nedostatok moci a vplyvu nedostatok politických práv nízka registrácia/účasť voličov nízka úroveň komunitných aktivít odcudzenie/nedôvera v politické procesy sociálne nepokoje
komunitná	zhoršovanie životného prostredia chátranie bytového fondu nedostatok miestnych služieb kolaps podporných sietí
individuálna	duševné a fyzické zdravie nedostatočné dosiahnuté vzdelanie/nízke zručnosti strata sebaúcty/sebadôvery
priestor	koncentrácia/marginalizácia zraniteľných skupín
skupinová dimenzia	koncentrácia vyššie uvedených charakteristík v špecifických skupinách: seniori, zdravotne znevýhodnení, etnické menšiny

Prameň: Percy-Smith (2000)

V rámci komunitnej dimenzie, ako jednej z dimenzií sociálneho vylúčenia, autorka identifikovala zhoršovanie životného prostredia a nedostatok miestnych služieb, ktoré priamo súvisia s nedostatočným, alebo neexistujúcim prístupom k pitnej vode, ktorý budeme kvantitatívne analyzovať v ďalšej časti príspevku vo vzťahu k rómskym komunitám na Slovensku.

Voda a kanalizácia sú nezávislé ľudské práva chránené európskou a medzinárodnou legislatívou v oblasti ľudských práv. Tieto práva sa vzťahujú na ľudí žijúcich v neformálnych osadách a na ľudí bez domova a nie sú podmienené právnym postavením jednotlivca (Davis a Ryan 2017). Jedným z cieľov, ktorý je zadefinovaný v Stratégii pre integráciu Rómov do roku 2020 je „zabezpečiť dobudovanie infraštruktúry a vybavenosti segregovaných a separovaných rómskych osídlení na Slovensku“. Dokument uvádza, že za posledných dvadsať rokov bol v Slovenskej republike v oblasti bývania zaznamenaný výrazný prepád životnej úrovne rómskych komunít. V uvedenom období došlo zo strany rómskej populácie k presídľovaniu z integrovaných mestských štvrtí do mestských get a vidieckych osád a to najmä v segregovaných oblastiach.

Oblasť bývania je nesporne jednou z oblastí, kde sa najviac prehlbujú rozdiely medzi rómskou a väčšinou populáciou. Napriek faktu, že v rámci väčšinovej populácie sú skupiny znevýhodnené v rôznych oblastiach a rovnako označované ako zraniteľné, či už kvôli ekonomickému statusu alebo etnickému pôvodu, len rómske komunity na Slovensku vytvárajú osady

a v nich rôzne typy neštandardných obydlií, ktoré nesplňajú technické, ani hygienické normy. Tieto neštandardné obydliá sú často postavené na pozemkoch s neusporiadaným právnym titulom, bez stavebných povolení. Neštandardné sú aj stavebné materiály ako drevo, plech, hlina. Ďalším veľkým problémom je nedostupnosť základnej infraštruktúry ako je elektrina, prístup k pitnej vode, prístupové cesty a chodníky s verejným osvetlením, plyn, kanalizácia. Osobitným problémom v tomto smere je odvoz a nakladanie s komunálnym odpadom (MV SR 2012).

Škobla a Filčák (2014) upozorňujú na skutočnosť, že právo na prístup k vode sa v širšom kontexte medzinárodného práva chápe ako súčasť práva na priaznivé životné prostredie, ktoré je zakotvené vo viacerých medzinárodných dohovoroch. Autori ďalej uvádzajú, že napriek pozornosti, ktorú na národnej a medzinárodnej úrovni otázka dostupnosti pitnej vody vyvoláva, realita na lokálnej úrovni je vo vzťahu k relatívne veľkej časti obyvateľstva problematická. V mnohých rómskych osadách nie je zabezpečený nediskriminačný prístup k pitnej vode a takáto situácia môže mať v niektorých prípadoch až extrémnu podobu, ktorá sa prejavuje úplnou nemožnosťou čerpať zdravotne nezávadnú vodu na pitie.

V kontexte prístupu k vode mnohí autori zdôrazňujú vyššie riziko prenosných aj neprenosných chorôb u rómskej populácie v porovnaní s väčšinovou. Ide najmä o choroby ako je napríklad žltáčka alebo rôzne hnačky, ktoré sú medzi Rómami rozšírenejšie najmä ako dôsledok zlého prístupu k vode a sanitácii, nepostačujúcej (environmentálnej) hygieny a životných podmienok (Koupilová et al. 2001, Hulanská 2006, Bucher 2010, Hubková et al. 2012). Aj podľa ďalších autorov (napr. Chaudhuri 2017, Anthonj et al. 2020) chýbajúca základná fyzická infraštruktúra vrátane vody, v kombinácii s nahromadeným odpadom, túlavými zvieratami, hľadavcami a hmyzom, vystavuje obyvateľov rómskych obydlií environmentálnej kontaminácii, najmä v období dažďov na jeseň, vytvárajúc priaznivé prostredie na prenos infekčných chorôb súvisiacich s vodou a výlučkami, ako sú hnačky, brušný týfus, hepatitída, svrab a tuberkulóza, ktoré sú medzi Rómami častejšie, ako vo väčšinovej populácii. Súvis zdravia a prístupu k infraštruktúre zdôrazňuje aj Gavurová et al. (2014).

Hoci štúdií skúmajúcich dopady chýbajúcej infraštruktúry v segregovaných rómskych komunitách a pandémie Covid-19 je zatiaľ veľmi málo, je zrejmé, že prístup k vode bude do veľkej miery limitovať už aj minimálne snahy ich obyvateľov dodržiavať základné hygienické opatrenia. Ako vo svojej štúdii uvádza Kubíček (2020), v súvislosti s pandemiou Covid-19 sú autoritami jednak odporúčané, ale aj vymáhané rôzne hygienické opatrenia. Mnohé z týchto praktík sa aj pred pandemiou považovali za bežné (umývanie rúk a čistenie oblečenia), zatiaľ čo niektoré sú pre väčšinu jednotlivcov nové, nech žijú kdekoľvek (nosenie rúšok, rukavíc, používanie dezinfekčných prostriedkov). Autor upozorňuje, že bez tečúcej vody je nemožné implementovať väčšinu odporúčaných hygienických opatrení. „Človek si nemôže umyť ruky vodou, ktorá nie je čistá ani teplá, ani si nemôže pravidelne prať oblečenie bez práčky“ (Kubíček 2020, s. 685).

Dáta a metodika analýzy

Pri analýze sme čerpali údaje z Atlasu rómskych komunít (MV SR 2019), ktorý je výsledkom rozsiahleho mapovania rómskych osád. Atlas obsahuje podrobné údaje o lokalitách na Slovensku, ktoré sú obývané Rómami. Finálne mapovanie, ktorému predchádzal tzv. skrining, zahŕňalo 825 obcí Slovenska a 1 052 rómskych osídlení, kde boli identifikované tri typy osídlenia rómskou populáciou: vo vnútri obce (Rómovia žijú v obci, ale sú sústredení v určitej časti alebo častiach), na okraji obce (Rómovia sú sústredení na okraji obce); a mimo obce (Rómovia sú segregovaní, oddelení bariérou). Práve tieto tri typy polohy osídlení, identifikované v Atlase rómskych komunít (MV SR 2019) boli v našej analýze využité pri interpretácii

variability kvalitatívnej úrovne prístupu k vode. Mapovanie zahŕňalo aj údaje o komplexnej infraštruktúre obcí a osídlení marginalizovaných rómskych komunit, o verejných službách a ich prístupnosti, životnom prostredí, fyzických či iných bariér osídlení. V Atlase rómskych komunit (MV SR 2019) je obsiahnutá aj otázka prítomnosti alebo absencie a miery využívania vodovodnej infraštruktúry, ktorá je pre našu analýzu kľúčová. Prvým z kľúčových ukazovateľov, ktoré boli použité v našej analýze, boli počty obydľí v jednotlivých typoch polohy osídlení. Pre vyhodnotenie stupňa kvality prístupu k vode bola využitá ďalšia séria parametrov, ktoré Atlas rómskych komunit (MV SR 2019) udáva ako percentuálny podiel obydľí v jednotlivých osídleniach (z celkového počtu obydľí príslušného osídlenia) s prístupom k rôznym typom vodných zdrojov. Stupeň kvality prístupu k vode bol teda hodnotený nasledovnými mierami:

- miera dostupnosti verejného vodovodu,
- miera reálneho využívania verejného vodovodu,
- miera využívania vlastnej studne,
- miera využívania verejnej studne alebo kohútika,
- miera využívania neštandardného zdroja vody.

Zároveň upozorňujeme, že koncept verejne dostupnej databázy Atlasu rómskych komunit (MV SR 2019) neposkytuje presné počty obyvateľov jednotlivých osídlení, z tohto dôvodu nie je možné kvantifikovať počty obyvateľov, ktorí majú prístup k príslušným typom vodného zdroja. Naše interpretácie sa preto opierajú o podiely obydľí v jednotlivých typoch polohy osídlení, resp. podiely obydľí s prístupom k jednotlivým typom vodných zdrojov. Tento fakt prináša z pohľadu interpretácie výsledkov isté skreslenie, ale umožňuje relevantnú mieru priestorovej analýzy na základe uvedeného zdroja informácií.

Analýza sa zameriava na dostupnosť rôznych typov vodných zdrojov v rómskych osídleniach na úrovni Košického a Prešovského samosprávneho kraja a ich okresov a obcí. Štyri mestské okresy Košíc (Košice I-IV) sme na okresnej úrovni hodnotili ako jeden celok. Pri analýze na miestnej úrovni sme mestské okresy Košíc ponechali v pôvodnom administratívnom členení.

V rámci zisťovania stupňa kvality prístupu k pitnej vode sme podiel obydľí MRK s verejným vodovodom na úrovni okresov a obcí dosiahli vypočítaním váženého priemeru percentuálnych podielov rómskych osídlení daného typu v okrese alebo obci, pričom váhu reprezentoval absolútny počet obydľí MRK v danom type osídlenia v okrese alebo obci. Obdobne sme postupovali pri analýze miery využívania všetkých typov zdrojov vody.

Intervaly hodnôt mapových výstupov sú nastavené tak, aby vhodne reprezentovali podiely obydľí MRK s verejným vodovodom (dostupnosť verejného vodovodu sme považovali za najdôležitejší parameter kvality prístupu k vode) na okresnej, ale aj obecnej úrovni. Je tak možné pozorovať rozdiely medzi uvedenými tromi typmi osídlenia MRK na okresnej úrovni, pričom v záverečnej fáze sme sa zamerali na segregované osídlenia (v Atlase rómskych komunit definované ako osídlenia „mimo obce“) na miestnej úrovni.

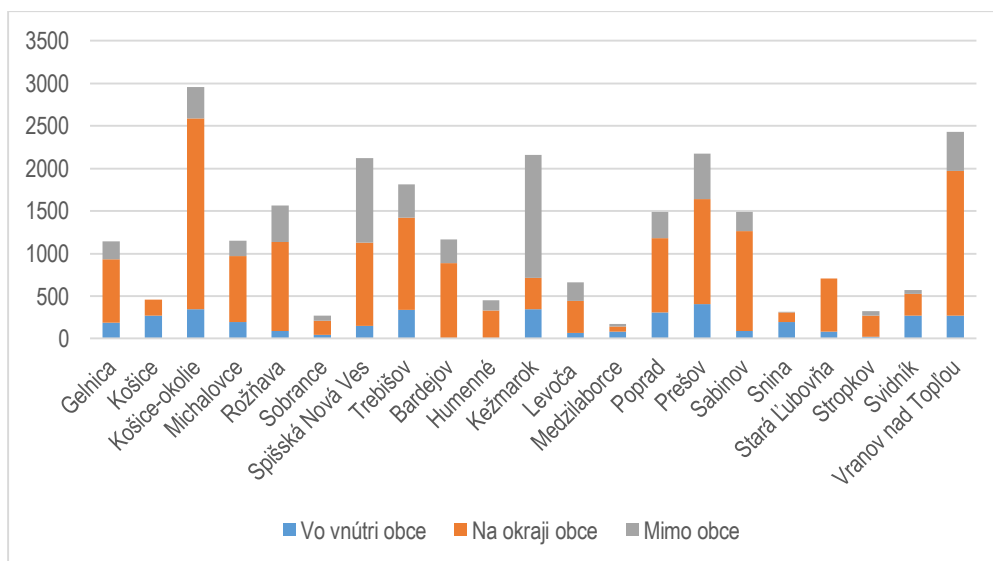
Napokon považujeme za potrebné upozorniť, že metodika identifikácie rómskych osídlení, ale i metodika hodnotenia dostupnosti typov vodných zdrojov v nami využitom zdroji (MV SR 2019), je odlišná od metodiky použitej pri predchádzajúcom mapovaní rómskych osídlení k roku 2013 (Mušinka et al. 2014). Z tohto dôvodu nie je možné dáta z oboch zdrojov navzájom porovnať, a to na žiadnej z úrovní (obce, jednotlivé osídlenia, kvalita prístupu k zdrojom vody). V našich interpretáciách sa preto k situácii v roku 2013 vyjadrujeme len veľmi všeobecne.

Rómovia na východnom Slovensku – niekoľko úvodných faktov

Podľa starších dát z Atlasu rómskych komunít 2013 (Mušinka et al. 2014) bolo v Košickom kraji 256 obcí s rómskou komunitou (58,18 % všetkých obcí kraja), v Prešovskom kraji to bolo 243 obcí (36,54 % obcí). Odhadovaný podiel Rómov na základe pripísanej etnicity v týchto dvoch krajoch predstavoval na základe týchto dát 59,8 % všetkých Rómov žijúcich na Slovensku, v absolútnych hodnotách to znamenalo spolu 240 813 Rómov (v Košickom samosprávnom kraji 126 606 a v Prešovskom samosprávnom kraji 114 207 Rómov).

Na rozdiel od dát z Atlasu rómskych komunít 2013 (Mušinka et al. 2014), v ktorom boli dostupné počty obyvateľov osídlení, nevieme presné údaje o počte obyvateľov jednotlivých rómskych osídlení jednoznačne dokumentovať z aktuálnych dát, preto uvádzame aspoň dáta o počtoch osídlení, resp. obydlí v nich. Podľa údajov najnovšieho Atlasu rómskych komunít (MV SR 2019) bolo v okresoch Košického kraja identifikovaných spolu 11 478 obydlí v 291 osídleniach, v okresoch Prešovského kraja 14 113 obydlí v 309 osídleniach. Okresy Košice-okolie, Spišská Nová Ves, Kežmarok, Prešov a Vranov nad Topľou prekračujú hranicu 2 000 obydlí.

Ako je už uvedené v metodike, obydlia sú na základe ich priestorovej lokalizácie k materskej obci uvádzané v troch kategóriách: vo vnútri obce, na okraji obce a mimo obce. Najväčší podiel (60,32 %) tvoria obydlia na okraji obce. Z hľadiska polohy osídlenia možno zjednodušene konštatovať, že čím ďalej sa osídlenie od materskej obce/mesta nachádza, tým horšia je v ňom kvalita života. V rámci mapovania bolo v rámci oboch krajov spolu identifikovaných 6 378 obydlí, ktoré sa nachádzajú mimo obce, najviac v okrese Kežmarok (1 444 obydlí) a Spišská Nová Ves (993 obydlí). V oboch krajoch tvoria obydlia mimo obce až štvrtinu všetkých obydlí. Detailnú situáciu v jednotlivých okresoch východného Slovenska zachytáva obr. 1.

Obr. 1. Počet obydlí v MRK v jednotlivých okresoch Košického a Prešovského samosprávneho kraja; Prameň: MV SR (2019)

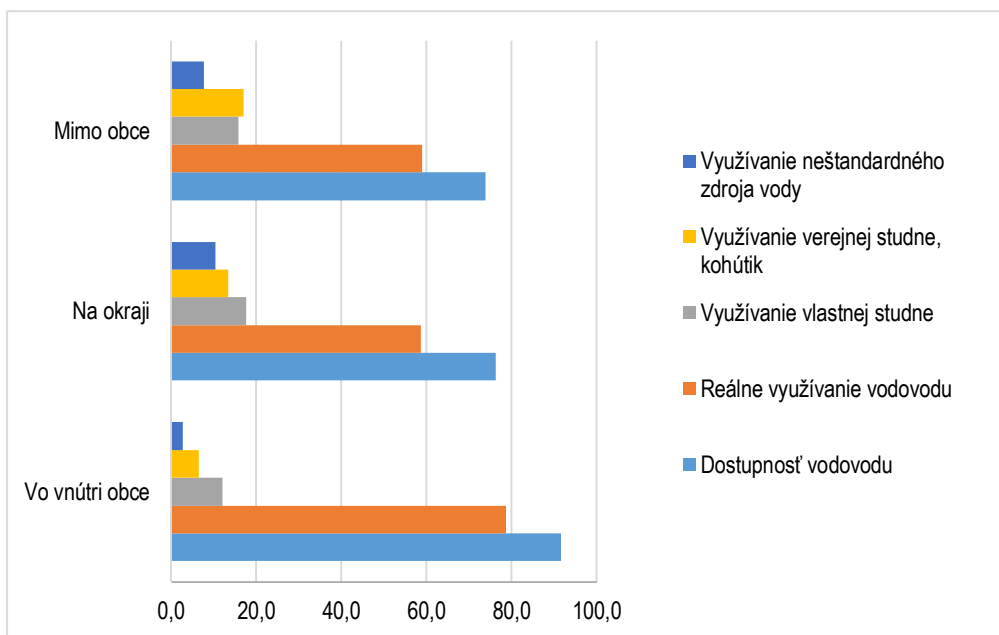
Analýza MRK Košického a Prešovského samosprávneho kraja so zameraním na prístup k pitnej vode

Už dáta z predošlých mapovaní rómskych osídlení signalizovali vysokú mieru priestorovej diferencovanosti dostupnosti zdrojov pitnej vody v rómskych komunitách (Škobla a Filčák 2014). Dáta z mapovania rómskych osídlení v roku 2013 (Mušinka et al. 2014) taktiež naznačovali, že miera pokrytia verejným vodovodom úzko súvisela s polohou osídlenia v rámci obce. Kým dostupnosť verejného vodovodu bola v 74,5 % všetkých osídlení, spomedzi osídlení vo vnútri obcí to bolo až 87,8 %; v prípade osídlení na okraji obcí nadpriemerných 77,5 %, no v segregovaných osídleniach iba 56,2 %. Najhoršie zo všetkých krajov Slovenska boli na tom v roku 2013 osídlenia mimo obce situované v Prešovskom kraji, kde miera pokrytia verejným vodovodom dosiahla iba 69,9 %.

Hoci metodicky sú dáta z roku 2013 neporovnateľné s dátami z roku 2019, predsa len v hrubých rysoch vieme naznačiť pretrvávajúce nepriaznivé situácie v rómskych osídleniach na východe Slovenska, a osobitne v segregovaných komunitách. Naše výpočty vychádzajúce z dát za rok 2019 (odvodené od počtu obydľí) naznačujú, že zo všetkých identifikovaných obydľí oboch krajov východného Slovenska má až 77,9 % dostupný verejný vodovod, pričom 61,7 % obydľí ho aj reálne využíva. Vlastnú studňu využíva 16,3 % obydľí, verejnú studňu 13,3 % obydľí. Najhoršia situácia je pri obydliach, ktorých obyvatelia nemajú prístup k vodovodu, ani studni a využívajú neštandardný zdroj vody (studničky, potoky, a pod.). Takýchto obydľí bolo identifikovaných 2 200, čo predstavuje 8,6 % všetkých obydľí. Najviac takýchto obydľí je v okrese Gelnica (360).

Podobne ako v roku 2013, aj podľa novších dát z Atlasu rómskych komunít (MV SR 2019) pretrvávajú na východe Slovenska najhoršia situácia v prístupe k verejným vodovodom (vrátane miery ich reálneho využívania) v segregovaných osídleniach ležiacich mimo obce, kde podiel obydľí reálne využívajúcich verejný vodovod nedosahuje v priemere ani 60 % (obr. 2). Tento údaj indikuje podobnosť s vyššie uvádzanými výsledkami analýz údajov z mapovania v roku 2013 (Škobla a Filčák 2014). V týchto osídleniach zároveň nachádzame relatívne vysoký podiel obydľí využívajúcich neštandardný zdroj vody a predovšetkým spoločné verejné studne alebo spoločný vodovodný kohútik. Podobne ako v roku 2013 (podľa Škobla a Filčák 2014), relatívne najlepšiu úroveň prístupu k pitnej vode majú v priemere osídlenia vo vnútri obce, kde viac ako 91 % obydľí má prístup k verejnému vodovodu a takmer 4/5 obydľí ho aj reálne využíva. Vysvetlením je, že v prípade priestorovo integrovaných rómskych osídlení v rámci obce, príp. na jej okraji, sú obydlia Rómov fyzicky výraznejšie integrované aj do spoločnej obecnej infraštruktúry, čo je v prípade segregovaných osídlení lokalizovaných mimo obce významne limitované finančnými možnosťami obcí (izolovanosť a vzdialenosť od jadra obce zvyšuje náklady na vybudovanie verejného vodovodu), ale tiež mierou legalizácie obydľí.

Rozdiely v stupni kvality prístupu k zdrojom vody pri jednotlivých typoch polôh osídlení medzi oboma skúmanými kraji východného Slovenska sú relatívne malé, ale predsa len indikujú isté špecifiká. Ako naznačujú detailnejšie dáta za jednotlivé samosprávne kraje východného Slovenska (tab. 2), nepriama úmera medzi dostupnosťou verejného vodovodu (resp. mierou jeho reálneho využívania) a narastajúcou vzdialenosťou osídlení od obce platí celkom jednoznačne iba v Prešovskom kraji, kde v osídleniach mimo obce dosahuje reálne využitie verejného vodovodu iba 51,3 %. V prípade Košického kraja je vzhľadom na reálne využívanie vodovodu situácia najhoršia v osídleniach na okraji obce (53,9 %), kým v segregovaných osídleniach mimo obce je situácia o niečo priaznivejšia (69,8 %).

Obr. 2. Stupeň kvality prístupu k vode podľa typu polohy osídlenia (sumárne za Košický a Prešovský samosprávny kraj, % obydľí, dáta k roku 2019); Prameň: MV SR (2019)

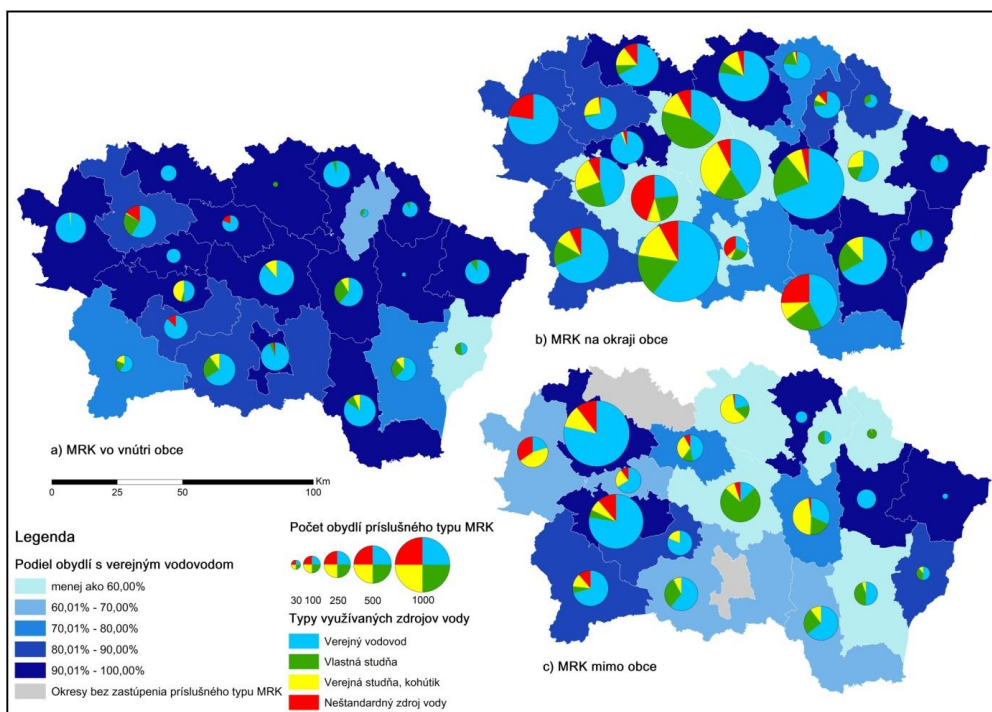
Tab. 2. Stupeň kvality prístupu k vode v osídleniach Košického a Prešovského kraja (v %)

Typ zdroja vody	Košický samosprávny kraj			Prešovský samosprávny kraj		
	vo vnútri obce	na okraji obce	mimo obce	vo vnútri obce	na okraji obce	mimo obce
Dostupnosť vodovodu	87,9	73,4	79,9	94,3	78,8	69,6
Reálne využívanie vodovodu	73,7	53,9	69,8	82,5	62,9	51,3
Využívanie vlastnej studne	14,0	18,8	14,9	10,6	16,5	16,4
Využívanie verejnej studne, kohútik	10,3	13,2	9,2	3,6	13,5	22,5
Využívanie neštandardného zdroja vody	2,0	14,1	6,1	3,3	7,2	8,7

Zdroj: MV SR (2019)

Detailnejší pohľad na úroveň jednotlivých okresov (obr. 3) naznačuje viditeľný vzťah medzi polohou osídlení (mimo obce vs. integrované vnútri obce) a mierou dostupnosti verejného vodovodu. S rastúcou mierou segregovanosti osídlení (polohy na okraji obce a mimo obce) rastie i variabilita využívaných dostupných zdrojov vody, a v niektorých okresoch výraznejšie narastajú podiely využívania vlastnej studne alebo neštandardných zdrojov vody (vodné toky), príp. spoločných zdrojov (spoločná studňa, kohútik). Z hľadiska počtu obydľí bez vlastného štandardného zdroja pitnej vody sa zdá byť tento problém najvýraznejšie koncentrovaný v okresoch Sabinov, Prešov, Košice-okolie a Vranov nad Topľou, kde je vysoký podiel obydľí závislých na vlastnej studni v polohách na okraji a mimo obce, ale tiež vysoké absolútne počty takýchto obydľí. Výrazne problematická je tiež situácia v okresoch Poprad, Gelnica a Trebišov

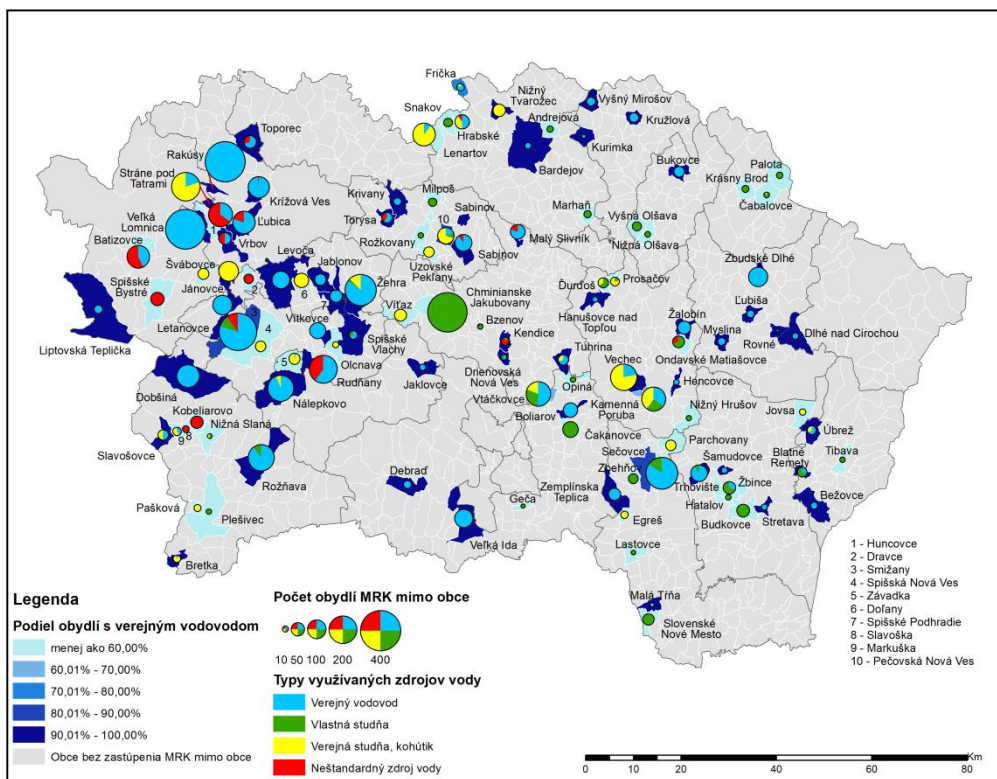
s vysokými podielmi obydľí, ktoré využívajú neštandardný typ vodného zdroja, a to dokonca i v osídleniach na okraji obce. Na spoločný verejný zdroj vody (studňa, kohútik) sú odkázané vysoké podiely, ale i absolútne počty obydľí okrajových a segregovaných osídlení v okresoch Prešov, Bardejov a Vranov nad Topľou. Upozorňujeme ešte na fakt, že v prípade segregovaných osídlení je na východe Slovenska len 5 okresov, v ktorých sú obydľia v takýchto osídleniach napojené vysokou mierou na verejný vodovod (nad 90 % všetkých obydľí segregovaných komunít, detaily v obr. 3).

Obr. 3. *Stupeň kvality prístupu k vode podľa typu polohy osídlenia (okresy Prešovského a Košického samosprávneho kraja, dáta k roku 2019); Prameň: MV SR (2019)*

Ak sa na problematiku pozrieme na úrovni lokálnej, pri detailnejšom pohľade na segregované osídlenia ležiace mimo jadier obcí je možné skonštatovať viacero faktov (obr. 4). Celkovo takéto osídlenia nachádzame v 110 obciach oboch východoslovenských krajov, pričom približne polovica z nich (54 obcí) vykazuje v segregovaných osadách menej ako 90 % obydľí napojených na verejný vodovod, z toho až v 48 obciach nachádzame segregované osídlenia, v ktorých je táto hodnota nižšia ako 60 %. Ako pozitívnu môžeme popísať situáciu v segregovaných osídleniach v obciach Rakúsy či Veľká Lomnica, kde mimo obce nachádzame pomerne rozsiahle osídlenia s veľkým počtom obydľí, ale zdrojová databáza uvádza napojenie všetkých takýchto obydľí na verejný vodovod a tiež vysokú mieru jeho reálneho využívania. Naopak, vo viacerých prípadoch síce nachádzame vysoký podiel obydľí s napojením na verejný vodovod, ale miera jeho reálneho využívania je nízka, a obyvatelia obydľí skôr využívajú spoločné vodné zdroje (verejná studňa, kohútik, ide napr. o obce Stráne pod Tatrami či Vehec, kde sú relatívne veľké segregované rómske komunity). Špecifikom segregovaných osád v oblasti Šariša a Zemplína je vysoká (často 100 %-ná) miera závislosti na hygienicky nespoľahlivých vlastných studniach, v tomto smere je situácia najhoršia v Chminianskych Jakubovanych

s rozsiahlym segregovaným osídlením bez napojenia na verejný vodovod. Z hygienického hľadiska sú problematické tiež segregované osídlenia, v ktorých zdroj dát uvádza využívanie neštandardných zdrojov vody, čo indikuje hlavne využívanie povrchových vodných tokov. Takéto osídlenia sa koncentrujú najmä na Spiši a čiastočne na Gemeri, a hoci väčšinou nejde o veľké osídlenia, táto situácia je kritická hlavne v Huncovciach, Batizovciach, Spišskom Bystrom či v Rudňanoch.

Obr. 4. Stupeň kvality prístupu k vode v segregovaných MRK (poloha „mimo obce“, územie Prešovského a Košického samosprávneho kraja, dáta k roku 2019; Prameň: MV SR (2019)

Záver

Kríza spojená s pandemiou COVID-19 zvýraznila štrukturálne problémy, ktoré determinujú životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách (Filčák et al. 2020). Osobitne sa problém šírenia epidémií spája s úrovňou hygieny a s kvalitou dostupných zdrojov vody pre domácnosť. Kvalita vody, a jej dostupnosť pre členov domácnosti, priamo determinuje hygienické podmienky, zdravotný stav či chorobnosť v populácii, a nepriamo i ďalšie úrovne kvality života.

Potvrďuje sa dlhodobý trend veľmi diferencovanej úrovne dostupných zdrojov vody v závislosti od geografickej polohy rómskych osídlení v rámci obce. Náš výskum vychádzajúci zo zverejnených dát Atlasu rómskych komunít (MV SR 2019) sme zamerali na územie Prešovského a Košického samosprávneho kraja potvrdil, že poloha osídlenia v rámci obce výrazne determinuje stupeň kvality prístupu k vode. Vo všeobecnosti platí, že rómske koncentrácie lokalizované v segregovaných polohách (mimo obce) majú najnižšiu mieru napojenia obydľí

na vodovodné siete s pitnou vodou, preto vykazujú i najnižšiu mieru reálneho využívania vodovodu a naopak relatívne vysoké miery využívania iných zdrojov vody (vlastné alebo komunitné studne, spoločné vodovodné kohútiky alebo neštandardné zdroje vody, napr. povrchové vodné toky). Rómske koncentrácie lokalizované vo výhodnejšej polohe na okraji zastavaných častí obcí vykazujú vyššiu mieru dostupnosti pitnej vody z vodovodu, ale najvyššia úroveň dostupnosti hygienicky nezávadných verejných vodovodov sa podľa očakávania ukázala v obydliach v rómskych koncentráciách integrovaných v zastavanom území obcí.

Východné Slovensko, ako územie s najvyššou koncentráciou rómskych osídlení v rámci Slovenska, predstavuje z pohľadu dostupnosti zdrojov vody pre domácnosť mimoriadne diferencované územie. Táto diferencovanosť sa ukázala nielen pri porovnaní oboch skúmaných samosprávnych krajov, ale hlavne na úrovni okresov. Z hľadiska podielu obydľí, ale tiež z pohľadu absolútneho počtu obydľí bez prístupu k verejným vodovodom v osídleniach na okraji obce a segregovaných osídleniach mimo obce, sa ako najproblematickejšia javí situácia v okresoch Gelnica, Prešov, Sabinov, Vranov nad Topľou, Trebišov, ale čiastočne tiež v okresoch Košice-okolie či Poprad.

Detailný pohľad zameraný výlučne na segregované osídlenia Rómov (poloha mimo zastavaného územia obce) ukázal koncentráciu pomerne rozsiahlych (počtom obydľí) koncentrácií bez prístupu k vodovodu vo viacerých obciach, pričom isté rozdiely nachádzame medzi západnou (Spiš, časť Gemera) a východnou (Šariš, Zemplín) časťou skúmaného územia. Na Šariši a Zemplíne sa nachádzajú pomerne veľké segregované zoskupenia obydľí vybavené len vlastnou studňou. Na Spiši, a čiastočne na Gemi, sa naopak koncentrujú segregované osídlenia s veľkým počtom obydľí závislých na hygienicky nespohľahlivých neštandardných zdrojoch vody.

Známy český sociológ Petr Mareš už koncom dvadsiateho storočia upozornil na fakt, že chudoba sa ekologizuje a vznikajú územne vymedzené „vrecká chudoby“. Ide o miesta s vyššou koncentráciou chudobného obyvateľstva, ktorých vznik autor (Mareš 1995, 1999) vysvetľuje tým, že v rámci regiónov či sídel existujú deprivované oblasti, v ktorých prichádza postupne ku koncentrácii deprivovaného obyvateľstva. Priestorové vylúčenie patrí medzi charakteristické znaky sociálneho vylúčenia a chudoby v marginalizovaných rómskych komunitách na východnom Slovensku. Jedným z prejavov priestorového vylúčenia je aj nedostatočný prístup obyvateľov k základnej infraštruktúre. Výsledky analýz poukazujú na pretrvávajúci problém obmedzeného prístupu obyvateľov mnohých rómskych osídlení k pitnej vode a teda pretrvávajúceho sociálneho vylúčenia. Situácia je o to závažnejšia, že mnohé z identifikovaných osídlení sa nachádzajú v ekonomicky znevýhodnených regiónoch, u obyvateľov rómskych osád dochádza kombináciou viacerých znevýhodnení k znásobenej marginalizácii a osady sa stávajú vreckami chudoby.

Literatúra

- ANTHONJ, C., SETTY, K. E., EZBAKHE, F., MANGA, M., HOESER, C. 2020: A systematic review of water, sanitation and hygiene among Roma communities in Europe: Situation analysis, cultural context, and obstacles to improvement. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 226. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijheh.2020.113506>.
- BUCHER, S. 2010: Chudoba a determinanty zdravia vplývajúce na zdravotný a sociálny rozvoj spoločnosti. In *Zborník príspevkov z medzinárodného seminára konaného v dňoch 21.–22. januára 2010 v Podhájskej*, Podhájska (Východoslovenská agentúra pre rozvoj, n.o.), 24–31.
- DAVIS, M. F., RYAN, N. 2017: Inconvenient human rights: Water and sanitation in Sweden's informal Roma settlements. *Health and Human Rights Journal*, 19(2), 61–72.

- DŽAMBAZOVIČ, R. 2007: Priestorové aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia. *Sociológia*, 39(5), 432-458.
- DŽAMBAZOVIČ, R., GERBERY, D. 2005: Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu. *Sociológia*, 37(2), 143-176.
- DŽAMBAZOVIČ, R., JURÁSKOVÁ, M. 2002: Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In Vašečka, M. ed. *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava (IVO).
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS 2016: *Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Roma – Selected findings*. Luxembourg (Publications Office of the European Union). Retrieved from: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_en.pdf
- FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D., ŠKOBLA, D. 2006: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*, Bratislava (Rozvojový program OSN, Rozvojový program OSN a Spoločenstvo nezávislých štátov).
- FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D. 2012: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*, Bratislava (UNDP).
- FILADELFIOVÁ, J. 2013: *Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení*, Bratislava (UNDP).
- FILČÁK, R., SZILVASI, M., ŠKOBLA, D. 2018: No water for the poor: the Roma ethnic minority and local governance in Slovakia. *Ethnic and Racial Studies*, 41(7), 1390-1407. DOI: <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1291984>.
- FILČÁK, R., ŠKOBLA, D., DOKUPILOVÁ, D. 2020: *Vybavenosť kanalizáciou v rómskych osadách: Ako sa na Slovensku prejavujú štrukturálne nerovnosti*. Bratislava (Centrum spoločenských a psychologických vied, Slovenská akadémia vied), 143 p.
- GAVUROVÁ, B., ŠOLTÉS, V., ŠOLTÉS, M. 2014: Meranie zdravia a zdravotných rizík vo vybraných rómskych osadách na Slovensku – fakty a reflexie. In *Zborník statí z 2. medzinárodnej vedeckej konferencie: Nerovnosť a chudoba v Európskej únii a na Slovensku*, Bratislava (Ekonomický ústav SAV), pp.188-201.
- HUBKOVÁ, B., ĐUROVCOVÁ, E., BIRKOVÁ, A. et al. 2012: Hodnotenie zdravotného stavu marginalizovaných rómskych komunít na východnom Slovensku. *Laboratórna diagnostika, Slovenská spoločnosť klinickej biochémie pre SLS* 17, 1, 38-47.
- HULANSKÁ, K. 2006: Program podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku 2007-2015. Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky. Zdravotná starostlivosť v sociálne vylúčených rómskych komunitách, 31 s.
- CHAUDHURI, I. N. 2017: Community mobilization for slum upgrading through sanitation in Roma informal settlements in the Paris region. *Frontiers in Public Health*, 5, 213. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2017.00213>.
- KOUPILOVÁ, I., EPSTEIN, H., HOLČÍK, HAJIOFF, S., MCKEE, M. 2001: Health needs of the Roma population in the Czech and Slovak Republics. *Social science & Medicine*, 53(9), 1191-1204. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(00\)00419-6](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(00)00419-6).
- KRÁLOVSKÁ, V. 2006: Zdravotný stav detí a žien žijúcich v chudobných komunitách slovenskej republiky. In Kusá, Z., Džambazovič, R. eds. *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe. Zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST*. Bratislava (SAV), pp. 152-160.
- KUBÍČEK, A. 2020: Social aspects of Covid-19 pandemic in informal Roma settlements: specific challenges and solutions. In *Yearbook of Human Rights Protection: The Right to Human Dignity*, Novi Sad (Vojvodina Provincial authorities Common Affairs Department), pp. 681-693.

- MAREŠ, P. 1995: Obsah chudoby. In *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*. Brno (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta), 5-17.
- MAREŠ, P. 1999: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha (SLON – Sociologické nakladatelství).
- MIRRI SR 2020: *Návrh priorit pre Partnerskú dohodu SR na roky 2021 – 2027* [cit. 2021-10-03]. Bratislava (Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR). Retrieved from: https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2020/10/Navrh-priorit-PD-SR-2021_2027.pdf.
- MV SR 2012: *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020* [cit. 2021-10-03]. Bratislava (Ministerstvo vnútra SR). Retrieved from: <https://www.minv.sk/?strategia-pre-integraciju-romov-do-roku-2020>.
- MV SR 2019: *Atlas rómskych komunit 2019* [cit. 2020-18-08]. Bratislava (Ministerstvo vnútra SR). Retrieved from: <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit-2019>.
- MŽP SR 2019: *Plán rozvoja verejných vodovodov pre územie Slovenskej republiky na roky 2021-2027* [cit. 2021-10-03]. Bratislava (Ministerstvo životného prostredia SR). Retrieved from: <https://www.enviroportal.sk/sk/eia/detail/plan-rozvoja-verejnych-vodovodov-verejnych-kanalizacii-pre-uzemie-sr-n>.
- MUŠINKA A., ŠKOBLA D., HURRLE J., MATLOVIČOVÁ K., KLING J. 2014: *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*, Bratislava (UNDP), 120 p.
- PERCY-SMITH, J. 2000: Introduction: the contours of social exclusion. In Percy-Smith, J. 2000. *Policy responses to social exclusion: Towards inclusion?* Buckingham (Open University Press).
- RADIČOVÁ, I. 2001: Chudoba Rómov vo vzťahu k trhu práce v Slovenskej republike. *Sociológia*, 33(5), 439-456.
- RADIČOVÁ, I. et al. 2004: *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2004*. Bratislava (Nadácia S.P.A.C.E., Inštitút pre verejnú politiku).
- ROOM, G. 1995: Poverty and Social Exclusion: The New European Agenda for Policy and Research. In Room, G. ed. *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol (The Policy Press University Bristol).
- RUSNÁKOVÁ, J., ČEREŠNÍKOVÁ, M., ROSINSKÝ, R., GAVUROVÁ, B., RUSNÁK, J., SZAKÁCS, R. 2017: Social support in context of perceived crisis situation in Roma in Slovakia. In Rusnáková, J. ed. *Discussions about Inclusion of Marginalized Groups in Context of Social Services*. Wien (Internationale Stiftung Schulung, Kunst, Ausbildung), 38-94.
- RUSNÁKOVÁ, J., ROCHOVSKÁ, A. 2014: Segregácia obyvateľov marginalizovaných rómskych komunit, chudoba a znevýhodnenia súvisiace s priestorovým vylúčením. *Geographia Cassoviensis*, 8(2), 162-172.
- RUSNÁKOVÁ, J., ROCHOVSKÁ, A. 2016: Sociálne vylúčenie, segregácia a životné stratégie obyvateľov rómskych komunit z pohľadu teórie zdrojov. *Geografický časopis*, 68(3), 227-243.
- STROBEL, P. 1996: From Poverty to Exclusion: A Wage-Earning Society or Society of Human Right? *International Social Science Journal*, 133, 173-189. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2451.1996.tb00071.x>.
- ŠKOBLA, D., FILČÁK, R. 2014: Bariéry v prístupe k pitnej vode ako aspekt sociálneho vylúčenia rómskej populácie. *Sociológia*, 46(5), 620-637.
- ŠÚSR 2016: *Slovenská republika a ciele udržateľného rozvoja Agendy 2030*. Bratislava (Štatistický úrad Slovenskej republiky). Retrieved from: <https://bit.ly/3oyrvlc>.

ÚRAD VLÁDY SR 2005: Akčný plán (NAP) Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015, Bratislava (ÚV SR). Retrieved from: <https://archiv.vlada.gov.sk/romovia/13649/dekada.html>

VAŇO, B., MÉSZÁROS, J. 2004: Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym štandardom. Bratislava (INFOSTAT), 19 p.

VAŠEČKA, M., DŽAMBAZOVIČ, R. 2000: Sociálno-ekonomická situácia Rómov na Slovensku ako potenciálnych migrantov a žiadateľov o azyl v krajinách EÚ. In *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava (Medzinárodná organizácia pre migráciu IOM), 17-62.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy APVV-17-0141 k projektu: Analýza bariér prístupu k pracovným príležitostiam pre marginalizované skupiny obyvateľstva: Vybrané regióny Slovenska v sociálno-ekonomickej, geografickej a sociálno-antropologickej perspektíve.

Adresy autorov

Mgr. Alena Rochovská, PhD.

Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava
alena.rochovska@uniba.sk

doc. Mgr. Marcel Horňák, PhD.

Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava
marcel.hornak@uniba.sk

Mgr. Richard Hluško

Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, Ilkovičova 6, 842 15 Bratislava
hlusko1@uniba.sk